

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

TEORETSKA RAZČLEMLBA JEZIKA IN STILA V POROČEVALSTVU

Tomo Korošec: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas, 1998. 381 str.

Tomo Korošec se z raziskovanjem jezika slovenskega poročevalstva ukvarja več kot trideset let. Prvi objavljeni prispevki, v katerih je obravnaval *novinarski oz. časopisni jezik*, so bili namreč jezikovni kotički Slovenščina v gospodarstvu (Gospodarski vestnik 1967–69). Že v teh prispevkih si je avtor prizadeval preseči pogosto enostranske in subjektivne sodbe o poročevalskem jeziku, ki je bil mnogim opisovalcem priljubljena tema zgolj za (puristično) zgražanje nad slovničnimi in pravopisnimi napakami. Zaradi pomanjkanja strokovnih meril in nefunkcijskega pogleda na obravnavano problematiko se je o poročevalskih besedilih pisalo predvsem kot o zgledu slabega jezika. Pomembnejši prispevek k prevrednotenju takih pogledov je bila Koroščeva disertacija (*Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila*, 1976), v kateri je kritično pregledal dotedanje prispevke, razprave in mnenja o jeziku in stilu poročevalstva ter analiziral temeljne značilnosti tega jezika s funkcijskega stališča, tj. »kako jezik – slovenski knjižni jezik – deluje, ko mu je naloženo opravljati vlogo v poročevalstvu« (6). Ugotovitve nadaljnjih raziskav je objavil v Slavistični reviji, deloma tudi v Jeziku in slovstvu, hkrati pa na Fakulteti za družbene vede razvija tudi poseben predmet, namenjen študentom novinarstva, *Stilistika poročevalstva*.

Knjiga *Stilistika slovenskega poročevalstva* (1998, Kmečki glas) je izbor in predelava teh že objavljenih del, vsaj četrtina besedila pa je nova. Na 380 straneh avtor v treh glavnih poglavjih (*K pojmovanju stila*, *Stilistika naslovov časopisnih poročevalskih besedil* in *Poročevalsko besedilo*) obravnava predvsem časopisno poročevalstvo (večina zgledov je iz dnevnika Delo), saj je zaradi pisnega prenosnika bolj dostopno ter ga je lažje in prikladnejše zbrati, mestoma pa se ustavlja tudi pri radijskem (*Skupni sporočanje v poročevalstvu*, *Čas v poročevalskih besedilih*, *Pretvorbene modeli*) in televizijskem (pri obravnavi naslovja, t. i. *televizijski prednaslov*).

Ob izčrpnih določitvi stila, pri kateri se avtor ni odločil za eno samo, bodisi vseobsegajočo in zato preobloženo definicijo bodisi kratko in preohlapno splošno, temveč za opis stila z različnih vidikov (od systemskega do sporočanjekega), prinaša prvo poglavje tudi opredelitev poročevalskega stila ter razlago dveh v poročevalstvu temeljnih in nasprotujočih si skupin stilnih pojavov: *avtomatizacije* in *aktualizacije*. Delitev se samo v poročevalskih besedilih pokriva z znano delitvijo stilno nevtralnno – stilno zaznamovano. Danes, ko se pri novinarjih vedno bolj izgublja občutek za razlikovanje med stilno nevtralnno in zaznamovanim besedjem, bi branje tega poglavja rada priporočila vsem tistim avtorjem, ki v besedila vnašajo številne žargonizme, ne da bi se zavedali njihove zaznamovanosti, nasprotno, uporabljajo jih, kot da bi bili nevtralni knjižni izrazi (npr. *nacionalka* namesto *nacionalna televizija*, *piarovec* in *piar* namesto *predstavnik za odnose z javnostmi* in *odnosi z javnostmi*, *unionovci* namesto *delavci Uniona*).

Po zanimivem in izčrpnem ter leksikološko obvestilnem seznamu novih besed v poročevalskih besedilih – nekatere so danes že časovno nezaznamovane, druge so zgolj hapaksi – sklepa prvo poglavje razčlemlba posebne slovnične oblike, ki se je v poročevalstvu razvila zaradi potrebe po izražanju nedokazanosti, negotovosti in neuradnosti. Poročevalec namreč o prekrških, kaznivih dejanjih ali nepotrjenih informacijah ne sme pisati kot o gotovih, dokazanih ali potrjenih, saj že iz pravnih razlogov velja, da posameznik ni kriv, dokler mu krivda ni dokazana. Ob posameznih besedah in besednih zvezah (*XY je osumljen*, *domnevno dejanje*, *menda ...*), ki se uporabljajo za ubesedovanje v takih okoliščinah, je poročevalstvo razvilo tudi posebno morfemsko izražanje nedokazanosti, obliko *naj bi + deležnik na -l* (naj bi ukradel; naj bi aprila obiskal Slovenijo).

Obliko so sprva preganjali kot neslovensko, Korošec pa je z upoštevanjem pragmatičnih okoliščin dokazal, da je njen nastanek povzročila posebna poročevalska potreba, da gre torej za poročevalski stilem, za posebno obliko, ki ni ne povednik, ne pogojnik, ne velelnik, temveč hibrid, ki ga avtor poimenuje *ne-povednik*. Kljub vsestranski analizi in zbranem gradivu pa se je avtor enega zadnjih brusov Janez Sršen (1998) odločil, da bo z enim zamahom zavrnil na obsežnem gradivu in dolgoletnem raziskovanju dokazano oblikovanje in rabo posebne oblike, ki je – mimogrede – nastala že v 19. stoletju. Pod iztočnico *naj bi* (1998: 86, 87) se čuti Sršen dovolj suverenega, da na podlagi svoje lektorske prakse zavrača resno raziskovalno delo: »izrazno moč jezika **slabijo** nekateri jezikoslovci, ki **nepremišljeno** razglašajo rabo 'naj bi' za ustaljen publicizem, ravno pravišen za izražanje domnevnega dogodka v **preteklosti**« (poudarila M. K. G.). Lektorji naj bi študirali strokovno literaturo in moderna spoznanja vključevali v svojo lektorsko prakso, vendar ne – raziskovalno delo je označeno za »nepremišljeno«, dikcija razlage pa kaže, da avtor članka ni natančno prebral. Kot pred tem že Gradišnik (1981/82) tudi Sršen tovrstne zglede popravlja v obliko *naj bi bil*, kar je v slovenščini vendar pretekli pogojnik z drugačno slovnično vlogo. V poročevalstvu se zveza *naj bi + del. -l* uporablja tudi za izražanje »domneve v prihodnosti«, kar je posebej pogosto v diplomatskih zadevah (za pragmatični pomen: xy bo obiskal Slovenijo, vendar to še ni uradno potrjeno). Vloge *nepovednika* so razčlenjene na številnih zgledih, jasno je tudi zapisano, da zveza *naj bi + deležnik -l* »ne izraža nobene časovnosti in tudi ne dobnosti, ampak prejema določilo o času iz sobesedila in sporočanjskih okoliščin« (Korošec, 1998: 39). Več kot stoletna raba izkazuje njeno potrebnost in ustaljenost, zato naj Sršenova »razlaga« ostane le še en (simptomatičen) zgled za to, da jezikovnokulturne smeri na Slovenskem pač ostajajo enake, da jezikoslovno raziskovanje žal pri nekaterih posameznikih (pa čeprav bi morale biti temeljno gradivo za njihovo delo) nima veljave in da je razvoj izraznih sposobnosti jezika, povezan z novo vlogo jezika v poročevalstvu, označen kot njihova slabitev le zaradi nepoznavanja stvari.

V drugem, obsežnejšem poglavju (43–159) Korošec obravnava naslove časopisnih poročevalskih besedil, saj meni, da so najizrazitejša prvina pisnega poročevalstva. Izjemno natančno in celovito razčlenjuje *naslovje* (kot imenuje besedilno tvorbo, prilagojeno določenemu načinu branja časopisa, tj. da so najpomembnejši podatki na grafično izpostavljenem mestu). Z upoštevanjem ugotovitev drugih raziskovalcev časopisnih naslovov je določil in na novo poimenoval funkcije naslovov, na jasnih kriterijih izdelal njihovo tipologijo, obravnaval naslove z ločili (*interpunkcijski naslovi*), raziskal posebno vrsto aktualizacije v časopisnih naslovih – *obnovitev*, glede na pogostnost elipse (izpusta) v časopisnih naslovih je razčlenil t. i. *izpustne naslove*, glede na motnje pri sprejemanju nekaterih naslovov pa razpoznal dve vrsti *zastrih naslovov* (*prazne* in *hiperbolične*). Tako izčrpna analiza, tudi besediloslovna (sovezje, sovisnost, napovedovanje, navezovanje), potrjuje avtorjevo mnenje, da so naslovi eden osrednjih stilotvornih pojavov poročevalskega stila.

Tretje poglavje vsebuje deset tematsko zaokroženih besedil. Ne le za poročevalska, ampak za besedila sploh je pomemben pojem *skupnega sporočanjevskega kroga* (SSK), ki ga razume Korošec kot »izkustveno predstavo, ki v poročevalskem poteku iz uistomerjenosti vseh treh spremenljivk (sporočevalca, sporočila, sprejemalca) vzpostavlja tukajšnjost in zdajšnjost sporočanjevskega stika« (163). Kako pomembno je pravilno razumevanje pri tvorjenju poročevalskih besedil, je avtor pokazal z zgledi, ko je zaradi napak pri razumevanju SSK, prišlo do nejasnosti in dvoumnosti pri sprejemanju. Pomembna prvina SSK, s katero se avtor ukvarja v naslednjem podpoglavju, pa je tudi razumevanja časa v poročevalskih besedilih, saj mora naslovnik časovne besede (v slovenščini so to časovni prislovi in pridevniki) prilagajati (vsi *danes* v besedilu so npr. v resnici *včeraj*), kar stori na podlagi védenja o sprejemanju poročevalskega besedila.

Kmalu po izidu knjige se je osrednji slovenski dnevnik Delo odločil, da bo spremenil dolgoletno prakso, v slovenskem poročevalstvu temelječo na tradiciji, ki razvojno izhaja iz z gledovanja na nemško poročevalstvo: časovno-prostorski vhod v poročevalsko besedilo je bil povezan z

nastankom besedila, nanj so se nanašali tudi vsi prislovi, z njim se je vzpostavljalo razmerje s časom dogodka. Drugi časovni podatek pa je bil podatek v izvodu vsakokratnega časopisa. »Dvojno navajanje časopisnih podatkov, tj. dveh različnih prevladujočih časov (kot je v dnevniku Delo ali nemških dnevnikih), je s poročevalskega vidika informacijsko bogatejše, ni pa edina možnost. Če se za ta način zavzemam tukaj, je to predvsem zaradi spoštovanja izročila, izoblikovane konvencije med časopisom in naslovniki. Vsakršno spreminjanje navad povzroča ne samo bralno omahovanje med naslovniki, ampak tudi – ne ravno majhne – motnje pri sprejemanju vsebine.« (Korošec, 1998: 185, op. 96) Delo je storilo prav to ter povzročilo veliko napak in težav pri sprejemanju, saj so se novinarji, navajeni drugačne prakse, še dolgo motili, bralci pa smo se spraševali, kaj meni avtor z večeraj ali jutri, ko smo na primer 15. 2. v poročilu z novim le prostorskim vhomom **Ljubljana**, brez datuma prebrali: »Jutri predavanje o ...«, nato pa v besedilu izvedeli, da je (bilo) predavanje »danes«, 15. 2. ob 11.00. Sprememba oz. ukinitvev tradicionalnega časovno-prostorskega vhoda se je najbrž zgodila čisto po naključju takoj po izdaji Koroščeve knjige, menim, da zato, ker je Delo tisti čas gostilo poznavalca iz Anglije, ki je svetoval nekatere spremembe v (zunanji) podobi dnevnika (Media Watch 1998). Angleška tradicija pozna le en časovni podatek, tj. v izvodu časopisa, zato se jim je naš način zdel gotovo nenavaden, drugačen, morda so ga s samoumevnostjo velikih razglasili celo za »napačnega«. Če bi bili vodilni pri Delu bolj suvereni poznavalci tradicije, ne nazadnje, če bi se o tem poučili iz knjige poznavalca »časopisnega stila«, bi gotovo bolj razmislili in ne bi kar čez noč ukiniteli nečesa, kar je bilo izoblikovana konvencija med časopisom in naslovniki.

Z določitvijo in poimenovanjem najmanjše enote poročevalstva (*referenom*) ter z njeno širitvijo se Korošec ukvarja v podglavju *Vzorci poročevalskih stopenj*. Izrazito besediloslovna pa so podglavja o besedilni soveznosti, besedilnem nastopu – ki ga avtor analizira na besedilih Tema dneva, vendar je prenosljiv na mnoge besedilne vrste, kot ugotavlja tudi češki recenzent (Hauser, 2000: 157) – besedilnosti vprašanja v intervjujskem nagovoru (ki je zanimivo tudi zaradi predloga nove klasifikacije vprašalnih povedi), medstavi, razmerju med sliko in besedilom ter o pretvorbenih modelih (pisnost – govornost in obratno). Analiza temelji na poročevalskih besedilih, vendar je Koroščeve ugotovitve mogoče – bodisi primerjalno bodisi aplikativno – prenesti na besedila drugih funkcijskih zvrsti, zato so njegova spoznanja dragocena za besediloslovje nasploh.

V obilici »stilnih in jezikovnih« priročnikov (predvsem angleško pisanih) o novinarskem pisanju, ki se površinsko ukvarjajo s posameznimi pojavi in analizo gradijo na posameznih zgledih, navajajo navodila v smislu praktičnih stilistik, ali bolje rečeno, kuharskih receptov, Koroščeva knjiga ni tak priročnik ali »visokošolski učbenik« (kot ga je prehitro označil Dolgan (2000: 115) v nedavnem prispevku). Kot poudarja avtor sam – prvi kritik (Crnkovič 1998) pa je to dejstvo prezrl in še del neavtorjevega besedila površno prisodil avtorju – knjiga ni in ne bo učbenik za tvorjenje poročevalskih besedil, temveč je »zahtevno jezikoslovno branje, namenjeno študiju stilistike, besediloslovja in besedilnoslovja, posebno glede na poročevalska besedila« (Korošec, 1998: 6). Naslovniki *Stilistike poročevalstva* so torej jezikoslovci, profesorji slovenisti bodo v njej našli na stotine zgledov za ponazoritev publicistične funkcijske zvrsti, stilnih in besedilnih pojavov, predvsem pa je namenjena študentom novinarstva, ki bodo prek nje razpoznali delovanje slovenskega jezika v poročevalstvu in si s študijem pridobili teoretsko znanje za razumevanje delovanja jezika množičnih občil. Knjiga je poglobljena znanstvena monografija, ki od bralca zahteva jezikoslovno predznanje in natančen študij.

Stilistika slovenskega poročevalstva je ne le v slovenskem, ampak tudi evropskem in ameriškem jezikoslovju prva tako izčrpna in teoretično dodelana stilistično-besediloslovna analiza poročevalskih besedil. Prav zato je moral Korošec večino razpoznanih jezikovnih pojavov poimenovati, tako da je njegovo delo izjemno tudi zaradi množice novih strokovnih izrazov, ki kažejo avtorjevo obvladaje poimenovalne teorije in njegovo ustvarjalnost. Novi izrazi, ki jih najdemo tudi v stvarnem kazalu, tako niso moteči, ampak so pomemben prispevek k slovenski jezikoslovni, predvsem

stilistični in besediloslovni terminologiji. Zahtevno teoretsko besedilo dopolnjujejo številni zgledi iz analiziranih poročevalskih besedil in kažejo, kako obsežno je uporabljeno gradivo, ki ga je avtor zbiral in raziskoval kar tri desetletja, ter dokazujejo znanstveno relevantnost knjige. Temeljne definicije, spoznanja in poimenovanja so dostopna tudi tujemu bralcu, saj knjiga vsebuje angleške povzetke vsakega izmed podpoglavij. Preglednost pa ob omenjenem stvarnem kazalu dopolnjujeta kar dve imenski (uporabljenih navedenih mnenj avtorjev strokovnjakov in kazalo avtorjev, predvsem novinarjev, katerih besedila oz. deli besedil so v knjigi navedeni kot zgledi za ponazarjanje obravnavanega jezikovno-stilističnega pojava) in izčrpen seznam domače in tuje literature.

Od izida so minila tri leta, vendar se zdi, da je treba na pomembnost in tehtnost predstavljenega dela opozoriti tudi bralce Slavistične revije, v upanju, da bo knjiga profesorja Korošca našla pozorne in pravične bralce, ki si bodo vzeli čas za temeljito branje in se ne bodo ustrašili zahtevnosti tega početja.

NAVEDENKE

- Marko CRNKOVIČ, 1998: Biti viden in umreti. *Delo* 10. 1. 1998, 40.
Milan DOLGAN, 2000: Učbeniki slovenskega jezika. *Jezik in slovstvo* 46/3, 114–117.
Janez GRADIŠNIK, 1981/82: Domneve z 'naj'. *Jezik in slovstvo* 27/1, 23–24.
Přemysl HAUSER, 2000: Tomo Korošec: Stilistika slovenskega poročevalstva. *Slovo a slovesnost* 61, 155–158.
Tomo KOROŠEC, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
Janez SRŠEN, 1998: *Jezik naš vsakdanji*. 2. izdaja. Ljubljana: Gospodarski vestnik.

Monika Kalin Golob
Fakulteta za družbene vede, Ljubljana